

Հանդիսականները երկար ծափեր կը տեղան. յաջողներու մէջ յաջողագոյն կը հանդիսանան Վ. Ստամպուլեան, Նուպար Յակոբեան, Տիգրան Շահնազարեան, Վազգէն Թիւթիւնճեան, Վահան Իփէքճեան, Նուպար Ազարեան եւն. եւն. փոքրագոյն դասարանէն Միսաք Խաչատուրեան խան, զավատութիւն մ'է որ կը ստեղծէ իր ճարտար ձկնածեւ ցատքելովը:

Երկաթէ գունտ (5 հզրգր.) արձակողներու մէջ քաջագոյններն են Լեւոն Յարութիւնեան՝ մեղր 9,50.— Կարպիս Առաքելեան՝ 10,20.— Յարութիւն Երկանեան՝ 10,80 և Արսէն Իփէքճեան 12 մեղր:

Ինչ որ առաւելապէս ամենուն հետաքրքրութիւնը կը շարժէ ձողով ցատքելն է. և ատոր մէջ առաջնակարգ մարզիկի մը կանոնաւորութիւնն ու յաղթանակը կը ցուցնէ Արսէն Իփէքճեան (18ամեայ) որ առանց մեծ ճիգի կը յաջողի ցատքել 3,20 մեղր, և իրմէ վերջ Ն. Յակոբեան՝ 3 մեղր, Վ. Իփէքճեան՝ 2,50: Այս դժուարին հրահանգը որ յաջողութեամբ կատարուեցաւ յիշեալներու կողմէն՝ արժանացաւ հանրութեան և բարձրագոյն իշխանութեանց յատուկ գովութեան:

Կը յաջորդէ ձեռնագունտի համառօտ և աշխոյժ դրուագը, կարմիրներու և կապոյտներու հաւասար յաղթանակով:

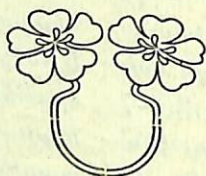
Հուսկ կ'երեւին «Magnini 1932» մարզական նոր գործիքները որոնք անթիւ և զանազան խաղերու և հրահանգներու տեսարաններ կ'ընծայեն անհատական և

խմբական: Անոնցմով է որ յանկարծական երազութեամբ կը կազմուին բարձրութիւններ (ցատքելու), կախաղաններ, առկախ կամուրջներ, ձողեր, վերելեակներ, ելեւէջ սանդուխներ. ու աշակերտները մերթ կը գալարուին, մերթ կը սողոսկին, մերթ լարախաղացի մը հաւասարակշիռ դիւրով կ'երթեւեկեն 2-3 մեղր բարձրութեամբ կամրջածեւ երկարած ձողի մը վրայ:

Ծափահարութիւններ պսակը կը կազմեն հրահանգներուն որոնք կ'աւարտին, և մարզիկները կը պատրաստուին խմբական տողանցելի որ խկապէս ոգեւորիչ է և կը կատարուի կանոնաւոր վազքով ողջունելով բազմութիւնն եւ պատուակալ հանդիսականները, որոնք մեծապէս գոհ են իրենց ընծայուած գեղեցիկ տեսարաններէն, և մաղթանքներով կը մեկնին դպրոցէն ուրախակցութիւն յայտնելով դաստիարակներուն, ուսուցիչներուն և աշակերտաց որոնք ժամանակ և ուժ կը տրամադրեն համեմելու ուսման տաժանը մարզական խաղերով:

Լիախրտ է մեր խնդակցութիւնն ալ մեր արի հայորդիներուն, և խանդավառ ոգեւորութեան մը մէջ անգամ մ'ալ կը նորոգուի մեր մէջ անմեռ յոյսը մեր ցեղին և հայրենիքին վերակենդանութեան, քանի որ ան գիտէ իր հոգիէն ծնիլ այսպիսի սերունդներ՝ պատրաստ զոհուելու իր անմահութեան, իր փառքին:

ԽՄԲ.

ՀԱՆԳՐՈՏ ՀՈԳՐՈՅ

Հ. ԱՐՍԷՆ Վ. Դ. ՂԱԶԻԿԵԱՆ

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱՆՁԻՆ

Ծմ. ի Պարտիզակ, 8 չոկտ. 1870 — Վիճ. ի Բատում, 9 Յունիս 1932

Ահարկու շոինդ. Հ. Արսէն ոչ եւս է:

Ո'չ եւս է մշակը հայ գրի բոլոր մշակներուն: Ինկաւ անյարիր այդ հսկան որ Ուխտագոյն շանթեր գողցաւ, որ Աթէնքի և Հոմի աստուածներուն ու փառքերով նոր դարու հայ պանթէոնը կերտեց անյաղթ և աղամանդիկ. և որքան դարեր ետեւէ ետեւ իրենց մահառիթ զէնքերով ի զուր պիտի բանդագուշեն հայ ցեղին հիմերը քանդու. ամէն նետ պիտի փշրի Մեսրոպեան հանճարին դիմաց և յաղթանակներովը անոր սրբութիւնը քարոզող անմահ դիւցազներուն՝ որոնց թիւէն է անկասկած ինք՝ Հ. Արսէն Ղազիկեան:

Մեռաւ Հ. Արսէն: — Ու բոթը կը սլանայ մինչեւ չորս ծագերն աշխարհի, ամէն տեղ՝ ուր հայ սիրտ մը կը բաբախէ, ուր հայ գիրը կը պաշտուի:

Հայ Մամուլը Ս. Ղազարէն մինչեւ աշխարհիս ամենէն անձանթ անկիւնները վիրաւոր առիւծի մը պէս կը մոնչէ. ով պիտի ամոքէ աղէկտուր ցաւը ահագին կորուստին:

Որքան ահաւոր՝ նոյնքան յեղակարծ փուզում: Եւ սակայն կարծես դեռ անհաւատալի է շանթահարումը այդ հսկային, որ ախոյեանն ու երկրպագուն էր Հայ Գրի սրբակերտ Բագինին:

Ան ալ պիտի չխօսի Հայ Մամուլին իր կենդանի բարբառով՝ որ պատգամի պէս ազդու էր, իր հրաշակերտներով՝ որոնք դարերու կտակը կը կազմեն, իր չեղտով ու սաստով՝ որ հայ լեզուի սրբութիւնը խաթարողները կը զգետնէր:

Սգաւոր է հայ լեզուն, հայ ազգը բովանդակ. ու այդ սուգը իր հազարամէկ ոլորումներով ու գալարումներով կու գայ ու կու գայ ամէն հովի թեւերով, ամէն ալիքի փրփուրով, ծեծելու սեւամը մեր մենաւոր կղզեկին, և մինչեւ իր ճգնարանն ու տքնարանն՝ այլեւս որբացած, ուր վանական լուռ և ամփոփ երկար ժամերուն, արեգակին ժախտով և պաղպաջուն աստղերու դիւթանքին տակ արձանացած կը հսկէր հայ գրին հանդէպ, հայ գրին համար. և այդ հսկումին, տաժանքին, պրպտումներուն և հաւաքածոներուն շնորհիւ որքան լեզուական նշոյլներ սփռեց ան հայ սրտերուն, որքան զրական գեղեցիկ՝ մարդկային հանճարներու տաճարներէն, որքան տարաշխարհիկ հմայքոտ ծաղիկներ՝ որոնցմով գեղազարդեց մեր սիրելի ազգին աժռու փոքրիկ՝ իր համանուն օրինակին՝ Բագրատունւոյն լուսեղ և երկնքնթաց շաւղիներով:

Ահա համազգային զարմացում, սուգ և ցաւ որ ողբացաւ Հ. Արսէնի մեծութիւնը կը քառողեն հայ գրականութեան մատուցած անգնահատելի դերին համար: Մեծութիւն և ցաւ՝ որոնց համեմատութեան մէջ շատ բան ունի սորվելիք ապագայ հայ սերունդը:

Մեծապէս սխալած պիտի ըլլայինք եթէ գրչի մէկ հարուածով վերլուծել փորձէինք ողբ. Հ. Արսէնի հսկայ գործը՝ իր լեզուական, գրական ու գեղարուեստական տեսակէտներուն մէջ, հոս, այս անձուկ էջերուն մէջ, անոր մահուան յեղակարծ, շմեցուցիչ և ցաւազին տպաւորութեան տակ. և այն՝ խոր հմտութեան մը, ամբաւ գործի մը, և արուեստի մը որ ինքնին դար կը կազմէ և դպրոց մը պատգամատու, և որոնց խորհրդաւոր հիմերը, յաջորդական ձեւացումը, աղբիւր-

ները, շարունակական զարգացումն և կերպաւորումը ինքնին արդէն երկար ուսումնասիրութեան նիւթ են՝ գրեթէ քառասնամեայ անօրինակ բեղուն և գեղուն շրջանի մը մէջ:

Գիւցազը ինկած է սակայն. զինքը յաւերժական հանգստեան առաջնորդած պահուն խունկով և արցունքով՝ յաղթական կամարին տակէն է որ պիտի յուզարկենք. ու այդ կոթողին նիւթը համակ արծաթ, ոսկի, պորփիւր և կրանիդ՝ ինքն իսկ է պատրաստած, և եթէ պահ մը դանդաղի բոլորումը լուսաշողող ազամանդին վերին կիսաբոլորին — Հայկական Մատենագիտութեան — զոր ինք չկրցաւ լրացնել, այն եւս որպէս կտակ ու ազգին պարծանք՝ պիտի աւարտէ Մխիթարեան Ուխտը որ գիտցած է կրկնակ դարերէ աւելի շրջանի մէջ քաջալերել, առաջնորդել հսկայ գործերու մէջ, և ի հարկին կուրծքը տալ կամ բարեբարներ ստեղծել բարձրացնելու ջամբան երբեակ բուրգերէն մինչեւ Ալիշանի կոթողները և Հացունեան «Տարագ»ը: Ոչ մէկ գաւազ որ Մխիթարայ Ուխտին է փարած և Ազգին լուսաւորութեան ջահն արծարծած՝ անտես ու անփառունակ կը մնայ այս սրբավայրին մէջ. հարկ կայ արդեօք Մխիթարայ լուսաշող փառքին մէջ թուել Ասկերեաններէն սկսեալ մինչեւ մեր օրերու հարազատ գաւառները այս աստուածապահ Ուխտին, իւրաքանչիւրն իր փառապատկով պերճաշուք:

Ուխտիս Արսէններու վերջինը մեր Ս. Նախնեաց փառքին և հարստութեան մէջ թաթխուած ու ձուլուած — ինչպէս ամէն Մխիթարեան — այդ դասական սրբութեամբ հմայուած ու խանդավառ՝ նախ զրաբարով ահօսեց ազարակը հայ գրականութեան՝ որուն մէջ պիտի գիւցազնանար:

Այդ տեսակէտով վերջինն եղաւ զրաբարի շրջանին, զոր կարծես վսեմօրէն դիտեց, զմայլեցաւ, ըմբոշնեց անոր ամբողջ գեղն ու վայելչութիւնը և ատոր համար իսկ զանազան և բուն պայքարներ մղեց: Եւ առանց ուրանալու զրաբարի սրբութիւնը կարծես զայն ուզեց թողուլ ոսկի պատուանդանի վրայ, շատ բարձր, տաճարի մը մէջ որուն ոսկեղէն բանալին կը պահէր հաւատարմութեամբ անկորուստ. և փակած հինը սրբագործումով մը, քսաներորդ նոր դարուն հետ նոր դարն ողջունեց աշխարհաբարին, ոչ թէ նոր ստեղծելով զայն կամ հիմ դնելով, քանի որ Այվազովսկի և նմաններ և անմահանունն Այտնեան լաւ հիմեր դրած էին արդէն յիսնեակ տարիներ առաջ, այլ աշխարհաբարի մանկական կամ սկսնակ քայլերուն տանդէական ոստում, և թոյլիք տուաւ, մինչեւ կերտելու անոր այնպիսի ճկունութիւն, բառամթերք և ձեւաբանութիւն որով կրցաւ զարմանալիօրէն յաջողիլ մարդկութեան հանճարներու ամենէն խոր ու բարձր ստեղծագործութիւններն հայացնել՝ առանց բան մը կորսնցնելու անոնց բացարձակ արժէքէն ու հմայքէն:

Հոս է մեծագոյն փառքը Հ. Ա. Ղազիկեանի. յանդգնութիւն մը զոր յղանալու իսկ անկարող եղած էին Գուրգէն, Գարագաշ և նմաններ, որոնք իրենց սեւեռումներուն մէջ՝ չլացած հին ակնախառն լոյսէն, չկրցան մեր ժողովրդեան նոր դարն ողջունել և աշխարհիկ գրականութեան կեանք և ապագայ կերտել: Իրենց ճիգերը որքան ալ յանդուգն, սակայն միշտ անյաջող փորձ կը մնան. անոնց ձախողած մարտը անհաշիւ պատմութեան էջերուն մէջ կը թաղուի, առանց ո և է գրական կամ դրական արժէքի:

Հ. Արսէնի ամենամեծ դերը աշխարհաբարի դասականութեան մէջ խոստովանեցան և դրուած տեցին մասնաւորապէս արեւմտեան նահատակ ու դեռ կենդանի գրողներու կարկառուն դէմքերն ու դպրոցները. և անմահ Վարուժանն անգամ՝ իր լեզուական ու տաղաչափական արուեստի հմայքն և անմեղանշականութիւնը Հ. Արսէնի կը պարտի: Թողունք անոր վերջին հրաշակերտին յօրինուածքը, «Հացին երգ»ին, որ բովանդակապէս մեր Աշխարհաբարի Բագրատունեայն աչքէն է անցած: Բայց, ինչպէս ըսինք, առանձին և խոր ուսումնասիրութեան նիւթ է Հ. Արսէնի հսկայ գործը իր լեզուական ու գրական արուեստին մէջ:

Հատերէն գէթ հեղինակաւոր մէկը լսենք թէ ինչպէս ըմբռնած էր և կը գնահատէր Հ. Արսէնի աշխարհաբարը. «Հ. Ա. Ղազիկեան, կ'ըսէ Բ. Քէչեան, բարեջան, բարեվաստակ Մխիթարեանը, յաղթականօրէն հռչակեց աշխարհաբարի կարողութիւնը՝ հին գիւցազներգութեան ամենէն հոյակապ երկերը նոր հայերէնի վերածելու...: Ելիական, Ենեական և Երուսաղեմ Ազատեակ նոր դարագլուխ մը կը բանան աշխարհաբարի պատմութեան մէջ». դատաստան՝ զոր կ'ընդունին և ուշադրաւ կը հռչակէ Թէոդիկ:

Թող ամէն հայ, այն պահուն երբ անոր անդամը կորուստը կ'ողբայ, և իր յիշատակին տոջն կը խոնարհի, թող գայ թուէ մեզի հետ արդար պարծանքով ամբաւ շարքը անոր ինքնագիր և մանաւանդ թարգմանածոյ գործերուն՝ թեթեւ մաս մը զրաբար և մեծամասնութիւնը աշխարհաբար հրատարակութեանց թուականի կարգով:

1. Զեզ, ո՛վ կայծ սուրբ (զբբ. քերթ.) 1896. — 2. Լոուիւմ. Վիսնորիւ ԱՂԱՆՈՒՐԻ. 1896 (Բրգմ. զբբ.). — 3. Նուէր մանկանց (աշխ. սա.) 1897. — 4. Հատըմտիր քերթուածք. ՅԱՎՈՐԱՅ ԼԷՈՐԱՐՏԵԱՅ. 1898. — 5. Հատըմտիր քերթուածք. ԶԱՐԲԷՆ ՍԻՆՈՒԱՅԻ (Բրգմ. զբբ.) 1898. — 6. Դարբիններու գործադուլը. ՅՐԱՆՍՈՒԱ ԳՈՐԷ. 1899. — 7. Ժաշակ Գաղղիական արդի բանաստեղծութեան (Ծաղկաբազ) 1899. — 8. Մխիթար (Ու. Վարք Մխիթար Աբբազ) 1900. — 9. Մահ Արթուրոյ. ԹԵՆԵՆՍԵՐԻ (Բրգմ. զբբ.) 1900. — 10. Դաստիարակութիւն ամմիմ. ՃՕՆ ՊԼԷՔԻ. 1902 (Բրգմ.). — 11. Ներոն (Դրգմ. զբբ.) 1902. — 12. Զերթուածներ (Ա-Բ). ՕՍՍԻԱՆԻ. (աշխ. արձակ) 1902. — 13. Ճիւղոնտա. ԿՈՌՈՅ Բ. 1903. — 14. Յաւիտեական գրոյց. Վիսնորիւ ԱՂԱՆՈՒՐԻ. 1905. — 15. Զաւարան. ՏԱՆԴԵՆ. 1905. — 16. Հայկական Նոր Մատենագիտութիւն Ա. հատ. Ա-Մ. 1905-1912. Բ. հատ. Դ. Կրակ 8-Ն. — 17. Ժակատագիր. ԱՏԱ ՆԵՎԻՐԻ (Տպ. Կ. Պուլիս.) 1909. — 18. Վիպակներ. 1909 (Բրգմ.). 19. Երգեր. ԼԷՈՐԱՐՏԻ 1910. — 20. Դժոխք. ՏԱՆԴԵՆ. 1910. — 21. Նոր երգեր. Վիսն. ԱՂԱՆՈՒՐԻ. 1910. — 22. Ենեական. Վիրգիլիոս. 1910. — 23. Ելիական. ՀՈՄԵՐՈՍԻ. 1911. — 24. Երուսաղեմ Ազատեակ. Դ. ԴԱՍՍՈՅԻ. 1911. — 25. Դաստիարակ իր թարգմանիչները (Տպ. Կ. Պուլիս) 1912. — 26. Դրախտ Կորուսեալ. ՄԻՆՏՈՆԻ. 1913. — 27. Երգիծաբանութիւն Արուեստի ամկման վրայ. Զ. Ռ. ԴԱՄԻՐԱՆ. 1923. — 28. Արուեստ քերթողական. ՈՐԱՏՈՍԻ. 1923. — 29. Տաղ Գերեզմանաց. ՅՈՍԿՈՅԻ. 1923. — 30. Մշակականք. Վիրգիլիոս. 1923. 31. Երգիծաբանութիւններ և ուրիշ քերթուածներ. Զ. ԴԱՄԻՐԱՆ. 1924. — 32. Ողիական. ՀՈՄԵՐՈՍԻ. 1924. — 33. Արքայութիւն. ՏԱՆԴԵՆ. 1924. — 34. Հովուականք. Վիրգիլիոս. 1925. — 35. Մրրիկներ. ԱՏԱ ՆԵՎԻՐԻ (Տպ. Գահերէ) 1924. 36. Ռուսիի երգը. 1925. — 37. Դմ Սիտի երգը. 1925. — 38. Ներկումգներուն երգը. 1925. — 39. Պատմութիւն Զրիտոսի. ՊԱՊԻՆԻ Զ. 1926. — 40. Դղիպոս թագաւոր. ՍՈՓՈՎԼԵՍԻ. 1927. — 41. Հաց և Գինի. ՊԱՊԻՆԻ Զ. 1927. 42. Նշանածները. ՄԱՆՅՈՆԻ Ա. 1928. — 43-44. Հայ լեզուի ուղղագրական դասեր. 1923. — Մի գրէք... այլ գրեցէք... 1930.

Ահա գրական գործ մը, որ աւելի քան տասնեակ մը հեղինակներու անմահութիւնն իսկ կրնայ յօրինել հայ գրականութեան մէջ: Ու խորհիւ որ այդ պատկանելի շարքը հագիւ քառորդ դարու գործ է. վասն զի երեսնհինգամեայ գրական կեանքին (1895-1930) մէկ տասնեակը (1913-1923) պատերազմն ու իր հետեւորդ շրջանը գողցան. թողունք Մատենագիտութեան ճակատագրական գործը որ վերականգնանալու համար կրկին անգամ՝ շուրջ 5-10 տարիներ խլեց իրմէ, և ամենէն բեղուն և հասուն տարիները: Եւ մենք դեռ չթուցինք աշխատութիւններ որ գրական բովը մը կը ներկայացնեն, ինչպէս Բագրատունեան շունչով հրաշալի բեմականներ Պոսիւէն և ուրիշ հռչակաւոր ճարտարախօսներէ: Ասոնցմէ աւելի թանկագին է իր երիտասարդ հոգիէն բխած բարեպաշտութեան և շնորհքի յատուկ բուրումներով օժուն տաղարան մը սրբազան երգերու, որոնցմէ մէկ քանին զգալի գործով մը լսած ենք մեր ականջով իսկ Ուխտիս կղերիկոս սաներէն Տիրամօր բարեպաշտիկ տօներուն առթիւ մեր վանական համախմբութեանց մէջ:

Կայ անթիւ շարք մը տպուած և անտիպ տաղերու, երգերու, գեղծներու վանական ու ազգային տօնական ու հանդիսական օրերու յիշատակին նուիրուած, որոնց մէջ լեզուի և ներշնչման ձերբերը չեն պակսիր:

Երկար պիտի ըլլար թուել իր շարունակական աշխատութիւնը «Բագմավէպ»ին, «Գեղունի»ին, նաեւ բովանդակ հայ մամուլին, (տե՛ս Հայկ. Մատենագիտ.) որուն տուաւ հեղինակօրէն՝ մատենագրական, լեզուական ու գրական անթիւ նիւթեր, ինչպէս զանազան թելադրութիւններ սկսնակներու և ձեռնտուութիւններ հեղինակաւոր հրատարակութեանց:

Անտիպներու շարքին պէտք է յիշենք Փեթրարայի «Երգարան»ը և շարք մը տաղեր իտալացի քերթողներէ և մանաւանդ Փասքուլէն: Եւ որպէս լեզուական գործ ունի «Աբուբեն» ի համար մասեր, ինչպէս ողբացեալն իսկ արդէն կը յիշէ «Մի՛ գրէք... այլ գրեցէք...»ին սկիզբը:

Ասոնք գրուած. բայց դեռ լեզուական ու գրական ինչէր ունէր իր ըզեղին մէջ ծրագրուած. բայց ինչպէս ինք գրած է (անդ) «Ասոնք և ուրիշ շատ բաներ կը մնան աւելի ուշ ժամանակի», որ աւանդ, պիտի երկարին յաւիտեականութեան չափ:

Անտիպներու շարքին մէջ կարելի՛ է մոռնալ հսկայ, վիթխարի Մատենագիտաշինը, որուն նմանը ոչ մէկ ազգի մէջ երբեք լոյս տեսած է: Անոր երկրորդ Ողիսականն է որ կ'ողբանք, բայց ոչ անյոյս: Թէ ինչ է ան, ինչ կ'արժէ հայ գրի պատմութեան համար, և մանաւանդ ինչ ար-

Ժամ է հեղինակին՝ կը դրկեմ ընթերցողը « Յառաջաբանի տեղ » գրութեան՝ զոր 1909ին գրած ու գետեղած է ողբ. Հ. Արսէն՝ իր կոթողի ճակտին։ Բայց այս մասին ալ դեռ ուրիշ առթիւ։

Ո՞վ պիտի չխնայէ նաեւ Հ. Արսէնի անգին ծառայութիւնը հայ լեզուի ուսուցման մէջ. Վանքիս, Մ. Ռաֆ. վարժարանի, ինչպէս և Կ. Պոլսի մեր և ազգային ուրիշ վարժարաններու դասեր ու սերունդներ շատ բան սորված են այդ հայազէտ ու հայապաշտ ոգիէն... և անոնք ամէնքը մօտ ու հեռու այսօր ցաւով ու արցունքով կը վերջիւնեն անցեալ մը որ անմոռաց է։

Հոս անցողակի պիտի յիշեմ որ իրական հիմ մը չունի Բագրատունւոյն « Հայկ դիցազն » թարգմանութիւն մը Հ. Արսէնի կողմէ, ինչպէս ոմանք համարեցան Հայ Մամուլին մէջ։ Հ. Արսէնի շանի ոտանաւորներու թարգմանութեանս առթիւ ստոյգ է որ ան կ'ըսէր. « Փորձած եմ Հայկը աշխարհաբարի վերածել, սակայն կարելի չեմ չէ ». և այն ինչ սկսած՝ թողած էր. ոչ թէ իր անբաւականութեան հետեւանքով, այլ գործը պիտի չմնար այն՝ ինչ որ էր իր ձեռին, իր փայլին և իր կառուցուածքին մէջ։

Ամբաւ գործ մը պատկերացուցինք երազասոյր, որուն առջեւ կարելի չէ չխորհրդածել ու չհարցնել. — Ո՞րն եղաւ գաղտնիքը այդ յաջողութեան, և որուն կը պարտի մեր հսկան այդքան գրական արդիւնք։ — Անշուշտ այն Ուխտին որ իր գրկին մէջ առաւ ու թողաւ անմոռաց Ղազարոս պատանին, որուն առջեւ բացաւ հայ գրի ընդարձակ դաշտը, և ուղղելով անոր առաջին քայլերը՝ ցոյց տուաւ վեհութեան և բարձրութեան մէջ Բագրատունին և Հիւրմիւզը. այդ միջավայրին և տոկունութիւնը որ իր բնածիր հայասիրութեան և հայ լեզուի նուիրման հետ երկրորդ ազգակը կազմեցին իր մեծութեան, որուն նպաստեց Միաբանութեան յատուկ խնամքը Հ. Արսէնի հանդէպ. վասն զի, բաց ի շաբաթական քանի մը ժամ դասախօսութիւններէն՝ որոնք աւելի սթափում կը պատճառէին անոր քան թէ յոգնութիւն, Միաբանութիւնս զանի միշտ հեռու պահեց վանական ու արտաքին ու ներքին պաշտօններէ, զբաղումներէ, հոգերէ. անոր համար սենեակն և տաճարը միայն կային։ Անշուշտ անգամ այդքան ազատ ու անզբաղ չէ թողուած՝ ինչպէս կը վկայեն անոր Տեսչութեան, Վերակացութեան և Աթոռակալութեան ծանր, բազմազբաղ և պատասխանատու երկարատեւ պաշտօնները։

Ու այսպէս Հ. Արսէն կը մնայ մեծ ու սաղարթագեղ, պտղալից ոստ մը՝ Մխիթարայ հին աւուրց բունին վրայ սնած և ուռածացած։

Իր գործին, իր հոգւոյն և նուիրման և նկարագրին որպէս հարազատ գիծեր՝ հոս կ'արձանագրեմ իր իսկ տողերը Մատենագիտութեան յառաջաբանէն, որոնք խանդ, սեւեռում, անկեղծ եւ իմ կեանքս անցուցած էի ոտանաշորներու հետ խաղաղով, Բագրատունիին բոլոր գործերն աւտաղձներ՝ իմ իտէալիս համար. և քեզ հարկն առիպեց նախնական ծրագիրս փոխել, այստեղ էի զբաղարկեալ աշխարհաբարի անցելի, բայց արուեստը եղել կը մնար, որուն աշակերտութեամբ էի բոլոր կեանքովս։ Մտադրած էի հիմն ու նոր ազգերու հրաշակերտները՝ արձակ քի առնուի իմ եռանդս և սերս այդ գործին՝ խոշոր չի բռնիր. 140 օրուան մէջ հարեցան Գաստըի 35,000 ոտանաշոր տող. այս՝ ո՛չ անձնգովորեան համար կ'ըսեմ, այլ նախ՝ մանկանացու երեք չհասնիմ նպատակս, գրեմ ծրագիրս մնայ, (սոյն Գործը ահա գողցաւ իմ ծրագրիս 20 հատորը, 20 մըն ալ պիտի գողնայ դեռ), և երկրորդ՝ ցոյցնելու համար զոնորոշեանցս վիրաւորութիւնը. իրաւքընէ յիմարտքիւն չէ՞ այդ գեղաշիտակ, այդ ծաղկազարդ ձաւթան ձգած, առի ի սեր ազգային գրականութեան։

Բայց ո՞վ էր Հ. Արսէն Ղազարեան. — Խոնարհ գաւաղը հայաշունչ Պարտիզակի, ծնած 8 Հոկտ. 1870ին, զուարթ, բարեխիտ, մարդամօտի այդ տիպարը իր խանդին և կորովին մէջ կը ցոլացնէր թէ Վան - Տոսպի ժայռերուն և փառքերուն սերունդներէն էր։ Գիւղի գաւաղ, հողի մշակ՝ ինչպէս մեծ Հացեկացին, իր ճակտին գրուած ունէր Երկնքէն՝ « Հայ Գրի Մշակ »։

Գուրեան Ս. ի աշակերտը իր գիւղի վարժարանն աւարտած, հացի պայքարը կը սկսէր ի Կ. Պոլիս՝ ուր « Գրաշարաց Ընկերութեան » տպարանին մէջ շահեցաւ « Որքո՞ւ մը, ինչպէս կ'ըսէ Թէոփոնէ »։ Գիւղ, զոր ոչ ոք կոտրած էր ցարդ. մէկ օրուան մէջ շարել 2 ֆորմա, այսինքն 32 էջ տեղ. 16 փռելիք։

Կ. Պոլսի մեր Հայերէն ուսումնական քաջալերեց անոր տենչը հոգեւոր կեանքի, ուր պիտի կարենար նուիրուիլ նաեւ Հայ Գրի փառքին, ու իր մնաք բարեւան ըսելով աշխարհի՝ կը մտնէր Ս. Ղազար 1888 Հոկտ. 18ին։ 1895ին արդէն քահանայացած՝ կը սկսէր իր գրական և ուսուցչական կեանքը, աշխատակցելով անընդհատ « Բագմալէպ » ի և « Գեղունի » ի մինչեւ իր մահը, ի Կ. Պոլիս Ռիւսիս և ազգային ուրիշ վարժարաններու. և այդ հարիւրաւոր ուսանողութիւնը գիտցած է գնահատել անոր լեզուական տաղանդը և նուիրուիլ մեր գեղեցիկ լեզուի մշակոյթին։

Արդէն 1898ին Հ. Արսէն ձեռք գարկած էր Հայ գրականութեան հոյակապ ու ցայտուն գործին՝ Հայկ. Մատենագիտութեան. գիրք մը, զոր, ինչպէս կ'ըսէ ինք « Ինչպէս ես՝ նոյնպէս ամէն Հայ անհատ կը փափաքի կարգաւ, իմանալ ինչ որ գրուած է իր ազգին վրայ... Ես ուզեցի տալ ամէն Հայու ձեռք գիրք մը՝ ուր խտացած ըլլան անոնք բոլոր. գիրք մը որ իր մէջ գրատուններ բովանդակէ »։

Հակառակ իր դասական մտքին և ճաշակին, զուարթ և ընտանի նկարագրին հետ կը միացնէր խօսակցութիւն մը շունչով գաւառին՝ որմէ շատ բառեր նուիրագործեց վերջերք. մանաւանդ թէ երբեմն աւելի ստոր ալ իջնելով իր գրապայքարներուն մէջ, որոնց խտութեան և կծութեան դիւրաւ պիտի ներենք իր իսկ անկեղծ խոստովանութեանց համար.

« Եւրոպի մէջ մեծցած բոյս մը, կ'ըսէ ինքն իրեն համար, սեւեղիկն չորս պատերուն մէջ ձգնող, զրոյով ու գրքերով ծեծկոշող, կրքովն սակեալ գրական գոյրտուրքներ ալ ընող՝ երբ ալ համբերութեամբ ուսմանը պարսպաւոր եմ պայքարու աւտիման, հայ լեզուն սպաննողներուն երեսէն. մէկը՝ որուն ընդդէմ մէկ՝ երբ հեռու ըլլալ կտրել համեմ, պիտի տեսնուէին հազարեալ տալիս հայ լրագրիւններու անուաններ, քիւնը, բուսականներ 1512էն սկսեալ... »։

Եւ ո՞վ պիտի չհամբուրէ գրիչը որ սա տողերը թողուց.

« Զիս ՊԱՆԱՊԱՆ ՀՐԵՇՏԱԿ ՀԱՅ ԼԵՁԱՌԻՆ կը կոչէր. ո՛ր էր քի ունենալի հրեշտակի մը րեւելն ու բռնէր, բռնէր հասնէի քաղաքէ քաղաք, դանկ դուռ, և ամեն հայու սրտին մէջ հրեշտակներ հանէի՝ հայ լեզուն սիրելու, գգուելու, անոր վրայ գոչորոշալու »։

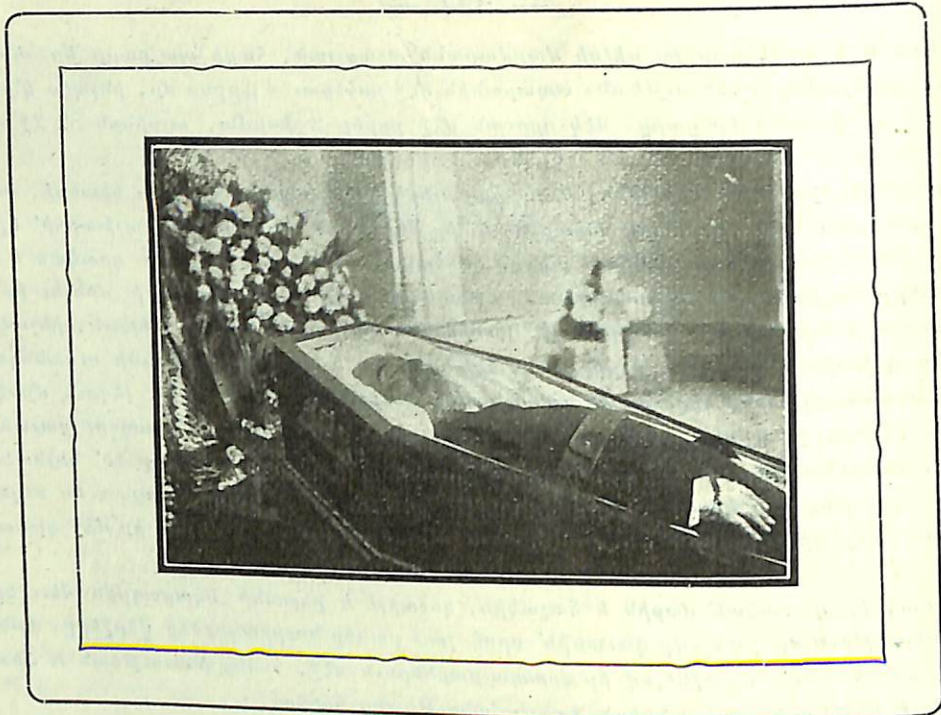
— Այո՛, թուր հոգեւոր, պատգամներով, հրաշակներով, ամէն տեղ, ամէն տեղ ուր քու կրակովդ. մինչ գուն խոնջ բայց դեռ հսկայ, գրիչը ձեռքիդ կ'իյնայիր ճակատագրական ուղեւորութեանդ վաղորդայնին, անողոք ախտէն թունաւորուած, ու այդ եղբարկան պահուն մոլոր կը դառնար առ յաւէտ՝ հողեղէն զանգուածիդ քայքայումին մէջ՝ ամբաւ շտեմարանը հայ լեզուի որ մտքիդ մէջ էր ամբարուած. ինկար քիչ մը հեռու սրբարանէն ուր կը հանգչին Հիւրմիւզ, Աւիշան ու Բագրատունի՝ զոր մեծ առաջ կը ճանչնայիր քեզի։

« Գուն իմ վրաս պիտի գրես », ըսիր ու մեկնեցար... ու նշխարեալ թուղթերով մէջ կը կարգամ գրուած քեզմէ՝ քեզի համար. « Մէկը՝ որուն կեանքին մեծագոյն մասը աւեր քաղեր է արդէն ». ուր՝ ի գուր ուզեր էիր ջնջել « Եւ արդէն կ'երեւայ ծակը՝ զոր ամեն ծնող ոչ իրաւ կանուխ՝ պիտի չընէ »։

Անդարձ մեկնումիդ սուգով համակուած, խունկով ու սիրով եկանք լքուած, անշունչ մարմնոյդ շուրջ։ Անգին գոհի մատուցումէն վերջ անգամ մ'ալ քեզ էինք բոլորած ու մեզի հետ հեռու ու մօտաւոր սգաւոր սիրելիներ և ազգակիցներ։

« Ողջոյն » ըլլալան՝ զոր շատ ու շատ անգամներ այնքան տխուր շեշտով և հոգեցունց թրթռուցումով երգեր էիր Ռիւսակից եղբայրներու փակ դադարին առջեւ՝ երգեցինք մենք ալ քեզի՝ սիրով և յուզումով՝ երբ կարծես խաղաղիկ կը ննջէիր հայ գրքին, հայ գրին համար երկար մարտերէդ վերջ, երբ այլեւս մեզ չէին դիտեր աչքերդ վառվառն և կայծակնափայլ՝ փակուած առ յաւէտ։

Ո՞վ պիտի պատմէ սիրելիներուդ աղիւսար կսկիծը ամէն մի վանկէն « Ողջոյն » ին՝ զոր քեզմէ սորված՝ ցաւով քեզի ձօնեցինք՝ ընկճուած բայց համակամ յաւիտենական վճռին առջեւ։

Ահա, երբ այդ հեռուոր մահատանին մէջ կը հանգչիս, կից Միսիթարայ կրկնակի նըժ-
դէն զաւակներուն, երանութիւն կը մաղթենք քեզի. ննջէ անխռով կեանքի ծփանքներէն և փո-
թորիկներէն հեռու, Տիրամօր ողջունաշարը ձեռքիդ, ծաղկեփունջը սնարիդ՝ որպէս գեղեցիկ
խորհրդապատկեր հեռուոր ու մօտուոր սիրելեաց խնկաւէտ և արցունքոտ պաշտամունքին:

Երանացի՛ր Անկէ՛ որ բաժակ մը ջուրն անգամ անվարձ չի թողուր:
Ահա մատարած արցունքին և հեծեծանքին հանդէպ որոնք կը հասնին քեզի ամէն հայ
սրտէ, քաղցր չէ՞ քեզի լսել թխաստուեր նոճիներու հովանոյն տակ «Տաղը Գերեզմանաց» զոր
ոսկի գրիչդ հայացուց. և անշուշտ պիտի բերկրիս շիրիմէդ քանի որ ամբողջ ազգ մը կը թողուս
յիշատակիդ խոնարհող և սիրող ժառանգ.

«Շիրիմեն չի՛ բերկրիր միայն անկիս — Ար սիրոյ չի՛ բողբոջ ժառանգ . . . »:

Հ. ԵՂԻԱ ՓԷՉԻԿԵԱՆ

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Միաբանութիւնս խորապէս զգածուած այն բոլոր արտայայտութիւններէն զորս
Հայ Մամուլն առհասարակ, եւ անմիւ Մարմիններ եւ անհատներ եկեղեցական թէ
քաղաքական շրջանակներէ, ինչպէս նաեւ աշակերտներ, բարեկամներ եւ ծանօթներ
նեղուէն ու մօտէն, գրաւոր ու բերանացի կերպով յայտնեցին սգակից ըլլալով մեզի
մեր մեծ կորուստին վրայ՝ յանձին ողբացեալ

Հ. ԱՐՍԷՆ Վ. ՂԱԶԻԿԵԱՆ

իր քերական շնորհակալութիւնները կը յայտնէ ամենուն, եւ ամբողջ սգաւոր Ազգին
միանգամայն. եւ մինչ յաւիտենական երանութիւն կը մաղթէ մեծ եւ արդիւնաշատ
վաստակաւորին, կը տենչայ որ Աստուած անպակաս ընէ նման եռանդուն եւ կարող
Հայ Գրի մշակներ՝ ի յարգանս եւ յանաղարտ պահպանութիւն մեր նախնեաց սրբա-
զան ինն ու նոր աւանդին, որ է միանգամայն գրաւականը մեր ազգին յաւերժութեան:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱԾ ԵՆՔ

ԳՐԻԳՈՐ ԶՕՀՐԱՊ. — Նշանոթ դէմքեր ու պատմութիւններ. Հր. «Նահատակ գրողներու բա-
րեկամներ» մատենաշար 6. էջ 219. Փարիզ, 1932:

ՊԵՐՃՈՒՀԻ. — Փոթորկէն վերջ. էջ 263. Փարիզ, 1932. Գին 20 ֆր. կամ մէկ տոլար. —
Գիմել առ Mme B. Barséghian — 18 Rue Carnot — Chaville (France) — (S. et O.):

Մ. ՍԵՐՈՒԲԵԱՆ. — Գիտութիւններ և Գաղութներ (էջեր օրագրէս), էջ 301. Տպ. «Ազգակ», Պէյ-
րութ. 1932. Գիմել հեղինակին՝ B. P. 165 Beyrouth (Liban):

ԳԷՈՐԳ ՄԵՍՐՈՊ. — Արտաբայ խօսքեր հայ ժողովուրդին. — ձեմարանի իննամեայ կեանքը.
էջ 62. Սոֆիա. Տպագր. Պ. Պալըզճեան:

ՈՍՏԱՆԻԿ. — Արեւելէն արեւմուտք. պօէմա. էջ 24. Տպ. «Արաքս» թփալեան. Փարիզ, 1932:

ՏԻԿ. ՎԻԲԹՈՐԻԱ ԱՐՇԱՐՈՒՆԻ. — Մեր դպրոցները զաղութներու մէջ. Ուսումնասիրութիւն
Պողոսեան, Գալուստեան, Նուսպարեան, Պերպրեան վարժարաններու մասին. Աղքատագրիւ.
տպ. Ա. Գասապեան. (Rue Sallah El Dine N. 17) 1932, էջ 128. Գին՝ 10 Եգ. Դհ.:

ՏՕՔԹ. Օ. ԿԵՐԿԵՐԵԱՆ. — Դպրոցական անողջապահութիւն. էջ 68. հրատ. ի նպաստ Կիւ-
րինի Հայրենից. Միութեան. B. P. 325, Beyrouth (Liban): Պէյրութ. տպ. «Հրազդան» 1932:

ՏՈՔԻ. Ա. Ն. ՄԵԶՊՈՒՐԵԱՆ. — Հիւժախի դէմ պայքար ու պաշտպանութիւն. էջ 192.
Գին՝ Թ. Լ. 2. Կ. Պոլիս. տպ. Յ. Մ. Սէթեան, 1932:

ՀԻԻՄԵԱՆ ԱՐՇԱԿ (ամբիոփեց). — Նատիկ, ատուիւններ, պատմութիւններ, առակներ, ժա-
մանցի հաշիւներ, պարզ, յստակ, դիւրահասկնալի: էջ 159. տպ. «Նոր Օր» Աթէնք. 1932:

ՀԱՅՊԵՏ ԵՂ. — Շիրինի սիրտը՝ դերիշական գրոյց. (Մատենաշար «Վերածնունդ» թ. 1.)
էջ 50. Գին՝ 3 դրամ. տպ. «Փարոս» Թէհրան, 1930:

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ. — Պարսկահայ աշուղներ (Մատենաշար «Վերածնունդ» թ. 2). Թիֆլիս,
1930. — էջ 56. Գին՝ 3 դրամ. 5 ֆր. տպ. «Փարոս» Թէհրան, 1930:

ԲԱԲԱ ԹԱՀԵՐ ՕՐԻԱՆ, ՀԱՄԱԳԱՆԻ. — Փառեակներ և Ղազարներ. թրգ. արտ. բնագրէն՝
Ռուբէն Աբրահամեան. էջ 41+36+8. Գին՝ 3 դրամ կամ 40 սենթ. տպ. «Փարոս» Թէհրան, 1930:

ԹԻՒ 31. — ՊԱՏԱՆԻՆ ԳՐԱԳՐԱՆԵՐ. Գ. ՇԱՐՔ. Թ. 31-36

» 32. — (Գիտութիւնը ինչպէս կը յառաջանայ). «Եւ եղեւ լոյս» (Տպագր. գիւտը), էջ 193-224

» 33. — Առաջին երեք հայ տպագրիչները » 225-248

» 34. — Լոյսի հրաշալիքները » 249-280

» 35. — Նոր ուժեր, նոր օրեր Ա. (Եկեղարականութիւնը, Մագնիսը, և Ուժանակը) » 281-308

» 36. — Նոր ուժեր, նոր օրեր Բ. (Քարիւղ-ինքնաշարժ, օդապարիկ ու սաւառնակ) » 309-332

» 37. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 38. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 39. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 40. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 41. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 42. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 43. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 44. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 45. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 46. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 47. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 48. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 49. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 50. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 51. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 52. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 53. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 54. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 55. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 56. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 57. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 58. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 59. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 60. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 61. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 62. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 63. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 64. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 65. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 66. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 67. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 68. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 69. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361

» 70. — Եւր պիտի տանինք գիտութեան յաղթանակը (Հեռագիր-հեռախօս-անթէլ) » 333-361